

HANNA-RIIKKA ROINE, LAURA PIIPPO,
VILLE-PEKKA SORSA & ESKO SUORANTA

Kertomakirjallisuuden tarjoumat demokratian kuvittelulle

Digitaalisten alustojen ja ympäristöjen nykyisestä kaikkialle ulottuvasta läsnäolosta huolimatta painettujen kirjojen polttamista pidetään edelleen merkinä paitsi sorrosta ja sensuurista, myös demokratian kuolemasta. Näkemys heijastaa laajempaa ajatusta kirjallisuuden ja etenkin lukemisen yhteiskunnallisesta merkityksestä: kuten Markus Leikolan tuore selvitys suomalaisesta kirja-alasta ja lukemisesta toteaa, luku- ja kirjoitustaito on keskeinen demokratiataito¹. Kertomakirjallisuuden lukemisella on tunnustetusti merkittävä rooli kyseisten taitojen kehittämisessä.² Tässä artikkelissa pureudumme tarkemmin siihen, miten kertomakirjallisuus voi kuvittelun keinoin toimia välineenä demokratian edellytysten luomiseen ja vahvistamiseen.

Demokratian ydin on kollektiivinen itsemäärääminen tasavertaisina yksilöinä. Demokratian yleisemmin politiikasta eli vallankäytöstä, päätöksenteosta ja sääntöjen luomisesta yhteisöissä erottavat juuri tasavertaisuuden ja siihen perustuvan kollektiivisen itsemääräämisen vaatimukset. Demokratiaa voidaan harjoittaa ja on historiallisesti harjoitettu lukuisilla erilaisilla ja jatkuvasti muuttuvilla tavoilla. Sitä ei siksi tule käsittää tietynlaisena päätöksenteon mekanismina tai tiettyjen yhteiskuntien poliittisena järjestelmänä vaan jonakin, jonka tekemiseen ihmiset aktiivisesti osallistuvat niin poliittisissa instituutioissa kuin arjessaan, kuten taloyhtiön talkoissa ja lapsen harrastusjoukkueen vapaaehtoisissa järjestelyissä³. Demokratiaan kuuluu elimellisesti, ettei sitä koskaan ”saavuteta”, vaan se vaatii jatkuvia ponnisteluja sekä sen toteuttamiseksi että uudistamiseksi yhteiskunnassa. Kulttuurilla, kuten kertomakirjallisuudella, voi olla merkittävä asema ponnisteluissa tasavertaisuuden ja siihen perustuvan itsemääräämisen edistämiseksi erilaisissa yhteisöissä.

Suurin osa kertomakirjallisuuden ja demokratian suhdetta koskevasta tutkimuksesta on pureutunut kirjallisuuden sekä sen kirjoittamisen, lukemisen, tuotannon ja jakelun yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tutkimusta on tehty runsaasti esimerkiksi siitä, miten kirjallisuus suhteutuu ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin, kenen ääni ja millaiset näkökulmat pääsevät kirjallisuudessa esiin, kenen kirjallisuutta julkaistaan tai kenellä on pääsy

ja mahdollisuus kirjallisuuden lukemiseen. Demokratian kannalta keskeisimpiä kysymyksiä kirjoittamiseen, lukemiseen, tuotantoon ja jakeluun liittyvissä teemoissa ovat olleet tasa-arvo ja moninaisuus. Demokratia on usein liitetty kirjallisuuden kentän itsemäärättelyyn yhteiskunnassa: mitkä lajit ja millaiset tekijät pääsevät ääneen ja esimerkiksi kaanonien osiksi? Tämän lisäksi kirjallisuuden ja sitä koskevan keskustelun saavutettavuutta on tarkasteltu demokratian näkökulmasta.⁴

Kirjallisuuden yhteiskunnalliseen kontekstiin keskittynyt kertomakirjallisuuden tutkimus on paikantanut demokratian ensisijaisesti niin sanottuun poliittiseen romaaniin⁵. Tällä viitataan useimmiten lajiin, joka tunnetaan myös tendenssikirjallisuutena. Saija Isomaan mukaan ”[m]onet lajiin kuuluvista teoksista ovat yhteiskunnallisia romaaneja, jotka keskittyvät käsittelemään tarinansa kautta jotakin aikalaisia puhuttavaa kysymystä ja herättämään heissä yhteisön moraalikäsitteisiin sidoksissa olevia tunteita”⁶. Tendenssiromaanilla on erityisen vahva suhde realismiin tyyliisuuntaan. Riikka Rossin ja Saija Isomaan mukaan kriittinen tai tendenttinen realismi, jota on tarkasteltu erityisesti marxilaisessa viitekehyksessä ja lajitutkimuksen piirissä, tekee näkyviksi historialliset olosuhteet sekä yksilön elämää ohjaavat yhteiskunnalliset rakenteet ja ideologiat⁷. Suuntauksen kriittisyys ilmenee Rossin ja Isomaan mukaan yhteiskunnallisesti kantaottavana aiheina sekä ideologisena suuntaamisena: kirjallisuus ei ainoastaan kuvaa todellisuutta, vaan sen tavoit-

teena on muokata lukijan tunteita ja toimintaa sekä käsitteitä ja uskomuksia todellisuudesta.

Realismi lajina ja periodina yhdistetään usein erilaisiin demokratiapyrintöihin. Markku Eskelisen mukaan sen ”vanavedessä suomalaisen kirjallisuuden kantautuu ajatuksia ja aatteita, jotka asettuvat vastahankaan ajan kristillisen uskomus-, perhe-, moraal- ja yhteiskuntajärjestelmän kanssa”. Realismi toi muassaan monenlaista ”vapaata” ajattelua, joka pyrki edistämään tasa-arvoa, demokratiaa ja niiden ohessa parantamaan naisten ja työväestön asemaa”.⁸ Suomalaisessa kontekstissa poliittisiksi romaaneiksi mainitut teokset heijastelevat myös erilaisia realismia. Tällaisia teoksia ovat esimerkiksi Ilmari Kinnannon *Punainen viiva* (1909), F. E. Sillanpään *Hurskas kurjuus* (1920), Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia (1959–1962) ja Sofi Oksasen *Puhdistus* (2008)⁹. On myös hyvä huomata, ettei teoksen yhteiskunnallisuus tai poliittisuus aina välttämättä liity nimenomaan demokratiaan, vaan nämä ovat tätä laajempia käsitteitä.

Viimeisen vuosikymmenen aikana on tehty enenevässä määrin tutkimusta, jossa on pohdittu kertomakirjallisuuden yhteiskunnallisen kontekstin ja tulkinnan sijaan sen tietoista käyttöä demokratian tekemisessä. Tutkimuksessa on muun muassa tarkasteltu, millä tavoilla kertomakirjallisuuden kirjoittaminen ja lukeminen voi motivoida poliittista liikehdintää, tukea toimenpiteiden suunnittelua tai antaa puitteet päätöksenteon arvioinnille¹⁰. On myös esitetty, että kertomakirjallisuus auttaa jäsentämään demokratisoitumisen prosessia ja piirtämään tietoisesti esiin nykyhetkelle vaihtoehtoisia asiainkulkua¹¹. Kertomakirjallisuutta on käytetty tietoisesti demokratian tekemiseen myös Suomessa, jossa Sitra kutsui kotimaisia kirjailijoita kuvittelemaan demokratian tulevaisuutta teokseen *2040: Tarinoita demokratian tulevaisuudesta*¹².

Kertomakirjallisuuden käyttö demokratian tekemisessä kytkeytyy keskeisesti *kuvitteluun*. Kuten tutkijat monilta eri tieteenaloilta ovat esittäneet, mielikuvitus kuuluu olennaisesti niihin jatkuviin ponnisteluihin, joilla demokratiaa tehdään ja uudistetaan yhteiskunnassa¹³. Mielikuvitus luo ja ylläpitää eteenpäin katsomisen kykyä, joka puolestaan mahdollistaa sen pohtimisen, miten haluamme toimia kollektiivisesti, määritellä yhdessä elämisen tapamme ja päättää asioista tasavertaisina toimijoina. Demokrattisen mielikuvituksen perustana pidetään etenkin kykyä kuvitella ja ennakoida yhdessä erilaisia tulevaisuuksia ja vaihtoehtoisia yhteiskuntia¹⁴. Kertomakirjallisuus ja erityisesti sen kertomusmuoto on yksi tärkeimmistä kulttuurisista välineistä, jonka avulla tällaista kykyä voidaan harjoittaa ja kehittää. Nykytilanteesta poikkeavien tai sen edelle kurkottavien vaihtoehtojen kuvittelussa kirjailijat ja tutkijat ovat nostaneet esiin etenkin kertomakirjallisesta realismista poikkeavien teosten mahdollisuudet kuvitella toisenlaisia, kenties nykyistä toimivampia demokratian ilmentymiä ja tutkia mahdollisia kriisejä ja uhkakuvia¹⁵.

Jos kertomakirjallista ilmaisua on pidetty keskeisenä kuvittelun välineenä, tutkimuksessa on kiinnitetty vielä melko vähän huomiota siihen, millainen ilmaisu ja mil-

laiset kertomukset voivat tarkalleen ottaen edistää demokraattista mielikuvitusta ja millä keinoin. Yksinkertaistetusti voidaan kysyä: miksi juuri kertomakirjallisuus tarjoaa välineitä demokraattiselle mielikuvitukselle? Isobel Armstrong on esittänyt, että demokraattinen mielikuvitus syntyy kirjallisuuden käytänteissä ennen kaikkea siinä, miten kirjalliset teokset kykenevät kuvittelemaan erilaisia tiloja, olosuhteita ja sitä, mitä tarkoittaa olla ihminen toisten seurassa¹⁶. Näitä kysymyksiä voi käsitellä kirjallisuudessa erittelemällä ja tulkitsamalla teoksen teemaa, kuten poliittisen romaanin tutkimuksessa on korostettu. Itse käytänteet voivat kuitenkin edistää demokraattista mielikuvitusta myös ilman poliittisia tai yhteiskunnallisia teemoja. Erityisesti demokraattisen kuvittelun näkökulma onkin laajentanut tutkimuksen huomiota kertomakirjallisuuden muodon ja rakenteen ominaisuuksiin demokratian tekemisen välineenä.

Tässä artikkelissa kartoitamme Armstrongin jalanjäljissä kertomakirjallisen teoksen poetiikan muodollisia ja rakenteellisia piirteitä, jotka tukevat demokraattista mielikuvitusta ja demokratialle olennaisia teosten tulkintaprosesseja. Pyrimme tunnistamaan, millaisia *tarjoumia* (*affordances*) kertomakirjallisuuden rakenteelliset ja muodolliset piirteet suovat demokraattiselle kuvittelulle. Evoluutiopsykologi James J. Gibsonin alkuperäisessä määritelmässä tarjoumat ovat sitä, ”mitä ympäristö *tekee mahdolliseksi* eläimelle, mitä se *antaa* tai miten se *varustaa*, joko hyvässä tai pahassa. [...] Termi viittaa siihen, miten eläin ja ympäristö täydentävät toisiaan”¹⁷. Tässä artikkelissa seuraamme Gibsonin ajattelusta sovellettua määritelmää, jonka mukaan tarjoumat ovat toimijoiden, tässä tapauksessa lukijoiden, ja heidän ympäristöjensä välisiä toimintapotentiaalin suhteita¹⁸. Suhteeksi ymmärrettyä tarjouma ”ylittää subjektiivisen ja objektiivisen kahtia-ajon” ja ”osoittaa molempiin [...], sekä ympäristöön että havainnoijaan”¹⁹. Tarjouman käsitteen avulla voidaan kiinnittää huomio sekä erilaisiin ympäristön piirteisiin että siihen, miten ympäristössä voidaan näiden piirteiden puitteissa toimia: mitkä ovat sitä myötäileviä tai vastustavia käytänteitä²⁰.

Kognitiivisen kirjallisuudentutkimuksen kehityksessä kirjallisuus nähdään kognitiivisena ympäristönä, jossa lukijat kohtaavat sille ominaiset tarjoumat²¹. Se, miten kukin lukija hyödyntää kirjallisuuden tarjoumien toimintapotentiaalia, riippuu niin yksittäisten teosten rakenteellisista ja muodollisista piirteistä (jotka juontuvat kirjailijoiden hyödyntämistä kirjallisen ilmaisun tarjoumista) kuin lukijoiden konteksteista, taidoista ja harjaantumisesta²². Analyysin kohteeksi nousee yhtäältä lukijoiden toiminta kirjallisuuden kanssa, jossa tietyn teoksen ja tietyn lukijan suhde korostuu. Toisaalta huomio kiinnittyy teoksen piirteisiin, jotka rinnastuvat ympäristön ominaisuuksiin: ne ovat vakioita, jotka tekevät tietynlaisen toiminnan lukijoille mahdolliseksi heidän kykyjensä mukaan.²³

Käsittelemme artikkelissa kolmea kertomakirjallisuuden tarjoumaa, jotka aiemman tutkimuksen perusteella tukevat demokratian tekemiselle olennaisia poh-

”Romaani on nähty teknologiana, joka kehittää niin empatiaa kuin yhteiskunnallista tietoisuuttakin ja siten sitouttaa demokratiaan.”

dintoja siitä, miten haluamme toimia, päättää asioista ja määrittellä elämisen tapamme tasavertaisina toimijoina. Nämä tarjoumat ovat näkökulmaisuus, maailmanrakennus sekä kuvittelun mekanismien ja rakenteiden etualaistaminen. Tarjoumat tulee nähdä kaksisuuntaisena ympäristönä sekä kirjoittamiselle että lukemiselle: yhtäältä kertomakirjallinen ilmaisu mahdollistaa näkökulmaistavat, maailmallistavat ja etualaistavat ratkaisut kirjailijoille, toisaalta teokset kutsuvat lukijoilta tietynlaista kognitiivista toimintaa, kuten kuvittelua. Kutsuminen ei kuitenkaan sanele toimintaa. Siinä missä kuvaamamme tarjoumat voivat sellaisenaan ”ehdottaa” demokraattista kuvittelua, niitä voidaan myös käyttää rajoittamaan kuvittelua ja ylipäätään hyödyntää tavoilla, joita niiden ”suunnittelijat” eivät ole ennakoineet. Viime kädessä kuvaamiemme tarjoumien vaikutukset demokratialle riippuvat kirjoittamisesta ja lukemisesta toteutuvista käyttötavoista.

Käymme seuraavaksi läpi mainitut kolme tarjoumaa ja tarkastelemme, millainen niiden potentiaali on niin demokratiaa tukevaan kuin häiritsevään kuvitteluun. Havainnollistamme käsittelyämme teosesimerkeillä, jotka on valikoitu Kuvittele, demokratia! Kertomakirjallisuus demokratian kuvittelun välineenä Suomessa -hankkeemme keräämästä aineistosta²⁴. Aineisto antaa kattavan kuvan Suomessa 2020-luvulla saatavilla olevasta, demokratiaa kuvittelevasta kertomakirjallisuudesta: se on kerätty esimerkiksi merkittävien kirjallisuuspalkintojen ehdokaslistoista, spekulatiivista fiktiota julkaisevista lehdistä, Kirjasampo.fi-kirjallisuusverkko palvelun aineistoista ja hank-

keemme toteuttaman luku-aikapalveluiden kokeellisen tutkimuksen keinoin²⁵. Aineiston rajausta pohjaa myös tarjoumien ajatukseen: esimerkiksi teosten julkaisuajan kohtia, kieltä, lajia, tunnettuutta tai klassikkostatusta olennaisempaa on huomioida siitä, että kukin aineistoon päätyneet teokset on ollut jollain tapaa lukevalle yleisöllä saatavilla tai tarjolla aineiston keräysaikana.

Näkökulmaisuus

Ensimmäinen käsittelemistämme tarjoumista on näkökulmaisuus, joka on epäilemättä kaikkein yleisimmin esiin nostettu kertomakirjallisuuden ja demokratian suhteeseen liittyvä piirre. Demokratian ja romaanin yhteyksistä Yhdysvalloissa laajan teemanumeron toimittaneet Rachel Greenwald Smith ja Gordon Hutner esittävät George Saundersin *Lincoln in the Bardo* -romaanin (2017) sanoin, että ”toisten mielten näkeminen edes vilaukselta” on yksi romaanin lajityypin yhteiskunnallisista tehtävistä. Näin ymmärrettynä romaani on nähty teknologiana, joka kehittää niin empatiaa kuin yhteiskunnallista tietoisuuttakin ja siten sitouttaa demokratiaan²⁶. Smith ja Hutner pitävät keskeisenä myös romaanin kykyä harjaannuttaa lukijoita hahmottamaan tekstin mahdollistama pääsy toisen mieleen ja sen sisäisyyteen, mikä on välttämätöntä edustuksellisen demokratian hyväksymiselle²⁷. Lukijoiden mieleen pääsyn tärkeys on huomioitu myös kertomakirjallisuuden yhteiskunnallista kontekstia tarkastelevassa tutkimuksessa, jossa tekstiä on

pidetty teknologiana toisten kanssa muodostettavan kuvittelun (ja kuvittelun) yhteisön syntymiselle²⁸.

Demokratian keskeinen piirre on kansalaisten kollektiivinen itsemäärääminen tasavertaisina ja autonomisina toimijoina²⁹. Demokratian tekeminen vaatii kansalaisilta sen hyväksymistä, että maailmaan voi olla lukuisia erilaisia, yhtä arvokkaita, vaikkakin keskenään ristiriitaisia näkökulmia. Tässä kertomakirjallisuudella on merkittävä rooli. Hanna Meretoja on painottanut, että kirjallisuus voi lisätä näkökulmatietoisuuttamme eli ymmärrystämme siitä, että jokainen kertomus on aina kerrottu jostain näkökulmasta, johon liittyy tulkintaa ja merkityksenantoa³⁰. Martha Nussbaum puolestaan liittyy kirjallisuuden näkökulmaisuuksien eksplisiittisesti demokratiaan: kirjallisuus voi siirtää meidät toisen elämään, samalla kun pysymme itsenämme, ja paljastaa yhtäläisyyksiä ja eroja tehden ne ymmärrettävämmiksi³¹. Kertomakirjallisuus voi lisäksi yhdistää yksilöllisen näkökulman erilaisiin järjestelmätason ilmiöihin esimerkiksi kuvaamalla sitä, miten kuviteltujen maailmojen olosuhteet muovaavat henkilöahmoja ja heidän kokemuksiaan. Näin se voi näyttää, miten vaikkapa yksilöiden ja globaalien digitaalisten ympäristöjen yhteenkietoutuminen vaikuttaa toimintaamme osana yhteisöjä³².

Voimakkaasti näkökulmasidonnainen kerronta tekee näkyväksi oman rajallisuutensa ja vinoutuneisuutensa. Tällainen strategia ei pyri peittämään kertojan sitoutumista tiettyyn näkökulmaan vaan päinvastoin korostaa sitä niin, että lukija voi aktiivisesti kyseenalaistaa kertojan tulkintoja, arvioida hänen luotettavuuttaan ja suhteuttaa esitetyn näkemyksen muihin mahdollisiin luentatapoihin³³. Tällainen rakenne on tyypillinen esimerkiksi modernille dekkarille tai jännityskertomukselle, jossa useiden henkilökerrojen avulla kuljetaan eri tavoilla pääjuoneen kytkeytyviä tarinalinjoja, säännöstellään eri hahmojen tapahtumista saamaa tietoa, kuvataan hahmojen sijaintia fiktiivisessä maailmassa ja näin rakennetaan teoksen kokonaisjännitettä lukijan päästessä käsiksi näihin erilaisiin osittaisiin näkökulmiin ja kehkeytyksiin. Toisinaan tällainen näkökulmaisuuksien korostaa erilaisten erillisten toimijoiden rooleja paitsi juonen kulussa, myös demokratian vahvistamisessa tai vastustamisessa. Esimerkiksi Ilkka Remeksen dekkariperinteeseen kytkeytyvissä vaihtoehto-historiallisissa jännitysromaaneissa, kuten *Kotkanpesässä* (2020), näkökulmakerronta luo jännitteitä toisiinsa risteävien tarinalinjojen välille. Demokratian kriisit tai demokratian vastaiset voimat muodostavat teoksessa taustakankaan, joka mahdollistaa erilaiset, usein valheisiin, salaisuuksiin, valtiollisiin uhkiin ja näiden paljastumiseen liittyvät jännitteet. Teoksen painopiste on genren perinteiden mukaisesti tapahtumien kuvauksessa ja yllättävissä juonenkäänneissä.

Toisaalta kertomakirjallisuuden näkökulmaisuuksia voi käyttää piilottamaan kertomusmuodolla tehtyjä valintoja. Yksi keino tähän on kaikkietävä kertoja, joka usein näyttyy moniäänisyyden ja usean näkökulman mahdollistavana rakenteena. Sitä voidaan käyttää esimerkiksi sekoittamaan kertojan ja kirjailijan ääniä ja näkö-

kulmia, kuten Paul Dawson esittää tapahtuneen Salman Rushdien *Saatanallisten säikeiden* (1988) tapauksessa. Teos hämärtää tarkoituksellisesti kirjoittajan ja kertojan välistä rajaa hyödyntämällä kaikkietävän kerronnan muotoja ja ironisoimalla niitä, mikä tekee yksiselitteisten tulkintojen esittämisestä teoksen kuvaamista ja implikoimista näkökulmista vaikeaa. Teoksesta syntyi merkittävä kohu, jonka keskiössä oli taiteellisen vapauden ja sananvapauden periaatteiden välinen jännite. Dawsonin tulkinnassa romaanin puolustajat yhdistivät nämä kaksi erillistä ihannetta vetoamalla länsimaiseen demokratiaan: he yhtä aikaa puolustivat Rushdien oikeutta lausua näkemyksensä julkisesti ja korostivat, ettei fiktiivistä teosta tule tulkita suoraan kirjailijan henkilökohtaiseksi kannanotoksi. Rushdie-kohun myötä taiteellisen vapauden ja sananvapauden periaatteiden välinen suhde kirkastui.³⁴ *Saatanallisten säikeiden* kaikkietävyyden ironisointi on hyvä esimerkki sen näkyväksi tekemisestä, ettei demokratiaan kuuluvaa näkökulmien moninaisuutta voida ylittää kirjallista näkökulmaisuuksia kaventamalla.

Kertomakirjallisuuden näkökulmaisuuksien tempaa myös helposti mukaansa, mikä voi viedä tilaa kriittiseltä tulkinnalta ja annetun näkökulman ulkopuolisten vaihtoehtojen hahmottamiselta. Joskus tätä pohjimmitaan yksilötekijän taiteellisesta sommittumasta käsin tuotettua näkökulmaisuuksia ja siihen liittyvää moniäänisyyttä on tulkittu jopa autoritaarisuudeksi demokraattisuuden sijaan³⁵. Onkin tärkeää tarkastella, millaisen position kirjallisuus tarjoaa lukijalle suhteessa demokratiaan. Kiinnostava esimerkki ovat demokratiaa temaattisesti käsittelevät kertomukset, joissa entinen, usein vallasta syösty hallitsija (tai tämän läheinen apulainen) muistelee ja perustelee valintojaan. Keskeisenä viitepisteinä tällaisille teksteille toimii usein Niccolò Machiavellin *Ruhtinas*, jonka kotimaiseen jatkumoon asettuvat esimerkiksi Markku Lahtelan romaani *Hallitsija* (1980) ja Markku Aallon *Siipimies* (2024). Näissä hallusinoivien, harhaisten tai manipulatiivisten kertojen muisteluteksteissä oleellista on niiden voimakas näkökulmasidonnaisuus, joka paljastaa kertojan havaintojen ja tulkintojen vinoutuneisuuden. Tällainen rakenne tarjoaa lukijalle mahdollisuuden kyseenalaistaa kertojan esittämät käsitykset ja arvioida hänen luotettavuuttaan.

Kaikkietävä kertoja sen sijaan toimii usein huomattavasti häilyvämmällä tavalla: sen luoma moniäänisyys voi olla vain näennäistä tai sen syntyminen voidaan jopa estää. Näin kaikkietävä kertoja voi peittää omat ideologiset tai rakenteelliset tarkoituseränsä vallastaan sokaistunutta yksinpuhelua helpommin. Näkökulmaisuuksien tulkinta edellyttää kuitenkin lukijaa, joka kykenee kriittisesti erittelemään kertojan diskurssia sekä tunnistamaan sen sisäiset vinoumat ja implisiittisen, ääneen lausumattoman ulkopuolen. Tällainen lukijuus puolestaan usein vaatii harjaantumista kriittiseen ja muototietoiseen tulkitsevaan lukemiseen. Yhden kerrontatekniikan moninainen suhteutuminen demokratian kuvitteluun tekee hyvin näkyväksi sen, ettei mikään yksittäinen muoto automaattisesti tuota tietynlaista lopputulosta, vaan olennaista on nimen-

”Tarjoumana maailmanrakennus mahdollistaa erilaisten näkökulmien, arvojen ja kokemusten yhdistämisen konteksteihinsa ja ympäröivään maailmaan, johon kontekstit kietoutuvat.”

omaan sen tulkinnan demokraattinen intentionaalisuus, halu ja kyky etsiä mahdollisia reittejä ja potentiaalisuuksia demokraattiseen mielikuvitukseen³⁶.

Maailmanrakennus

Pelkästään erilaisten näkökulmien esittäminen, hahmotaminen tai arvostaminen ei riitä tukemaan demokraattista mielikuvitusta: toimivassa demokratiassa on myös reflektiivisesti kyettävä ylläpitämään näkemystä maailmasta, jossa erilaiset näkökulmat kytkeytyvät erilaisiin jaettuihin arvoihin. Toisin sanoen tarvitaan yhteisesti muodostettua käsitystä maailmasta sekä toivotuista ja epätoivotuista tulevaisuuksista. Tämä mahdollistaa politiikalle oleellisten yhteisöjen rakentamisen ja tekee mahdolliseksi niiden kollektiivisen deliberaation eli asioiden yhdessä pohdinnan, erilaisten ratkaisujen välillä punnitsemisen ja ratkaisujen valikoinnin kaikkien esittämiä näkemyksiä kunnioittaen³⁷.

Yksi kertomakirjallisuuden vahvuuksista on maailmojen rakentaminen, niin kuviteltujen maailmojen kuin todellisuuden mallinnusten merkityksessä³⁸. Tarjoumana maailmanrakennus mahdollistaa erilaisten näkökulmien, arvojen ja kokemusten yhdistämisen konteksteihinsa ja ympäröivään maailmaan, johon kontekstit kietoutuvat. Meretoja onkin esittänyt, että kirjallisuuden merkitykselle olennaista on sen kyky laajentaa mahdollisen tajuamme: se avaa meille erilaisia maailmassa olemisen mahdollisuuksia ja auttaa hahmottelemaan esiin sen mahdolli-

suustilan, johon tietyn yksilön elämä kytkeytyy³⁹. Terry Eagleton esimerkiksi toteaa utooppisten fiktiivisten maailmojen toimivan välineinä, joiden avulla nykytodellisuus voidaan asettaa kiusalliseen valoon⁴⁰. Tällaisia fiktiivisiä maailmoja voidaan tulkita ennemmin kuvittelun apuvälineinä kuin tarkkoina ja valmiina rakennesuunnitelmina ihanteellisesta yhteiskunnasta⁴¹. Maailmoja tarkastelemalla voidaanakin pohtia, millaisille oletuksille eri teosten yhteiskunnat fiktiivisinä konstruktioina rakentuvat. Maailmojen rakentamiseen kytkeytyvät ajatuskokeet mahdollistavat samasta syystä myös poliittisten ongelmien tunnistamisen ja ratkaisemisen.

Esimerkiksi Teemu Kiven novelli ”Heillä oli Raateentie, meillä on Itsemurhatorni” (2023) esittelee dystooppisen tulevaisuuskuvan suomalaisesta hyvinvointivalttiosta, jonka kuvittelu nivoutuu valtionvelan kysymyksen ympärille. Jo novellin nimen raffaava rinnastus paljastaa, miten Suomen ja suomalaisen elämäntavan puolustaminen toisessa maailmansodassa linkittyy dystooppisen yhteiskunnan ääriutilitaristiseen ratkaisuun: tehottomiksi todetut kansalaiset hyppäävät Itsemurhatornista, jotteivät he rasittaisi valtiontaloutta. Demokratian symbolit ja instituutiot, kuten itsenäisyyspäivän vastaanotto presidentinlinnassa ja kansanedustuslaitos, ovat edelleen olemassa novellin maailmassa, mutta demokratian ihmisarvosta kumpuavat periaatteet on asetettu toissijaisiksi valtionvelan teknokraattiseen ratkaisemiseen nähden. Novellin maailmanrakennus ja konteksti kiinnittyvät siis vahvasti Suomen kansallisvaltiosta ja hyvinvointivaltion tulevaisuu-

desta käytyyn diskurssiin, eivätkä esimerkiksi globaalien demokratian mahdollisuuksien kuvaamisen tai identiteettien moninaisuuksien yhteensovittamisen kysymyksiin⁴². Satiiria ja dystopiakertomusta yhdistelevä novelli laittaakin lukijan etsimään fiktiivisen ja faktuaalisen maailmanrakennuksen yhteneväisyyksiä, jolloin ne molemmat voivat asettua kriittisen tarkastelun kohteiksi. Yhtäältä avautuu tilaisuus pohtia fiktiivisen maailman ”mitäpä jos” -asetelmaa sinänsä, kun valtionvelasta on tullut demokratian ihanteiden, kuten itsemääräämisoikeuden ja luovuttamattoman ihmisarvon, edelle käyvä prioriteetti. Toisaalta novelli kutsuu lukijan suhteuttamaan esimerkiksi hahmojen kuvasta tulevaisuudesta käymät keskustelut oman aikamme diskursseihin velkakelloista, velkajarruista ja sopeuttamistarpeista.

Toisenlaisena esimerkkinä maailmanrakennuksesta voidaan ajatella teoksia, joissa fiktiivinen maailma herättää kyllä näkemään erilaisia mahdollisia todellisuuksia tai demokraattisen yhteiselon tulevaisuuksia mutta samalla peittää näkyvistä keskeisiä demokratian ulottuvuuksia. Pieter Vermeulenin kuvaamissa postapokalyptisissa ”kotoisissa katastrofeissa” vasta ihmiskuntaa (eli monimuotoista demosta) kohtaava joukkotuho mahdollistaa paremman elämän kestävässä pienyhteisöissä⁴³. Dystopiakertomuksissa taas riskinä on, että kauhistuttavien maailmojen kuvittelu tuottaa vain turvallisuuden tunnetta, kun kauhut jäävät kansien väliin⁴⁴.

Fiktiivisten maailmojen kuvittelu näyttää siis kertomakirjallisuudessa usein loppuvan ikään kuin lyhyeen. Myös Kiven novellista voidaan todeta, että vaikka Itsemurhatorni tarinan lopussa tuhoutuu, ratkaisun merkitys vaikuttaa tyypistään yksilöön keskittyvän liberalistisen vapauden säilyttämiseen ja jättää ulkopuolelleen esimerkiksi rakentavan kollektiivisen toiminnan ja yhteisöllisen tulevaisuuden kysymykset. Onkin tärkeää pohtia, millaisia tilallisuuksia, ajallisuuksia ja mittakaavoja maailmanrakennus kulloinkin tavoittaa ja miten se voi sekä tukea että häiritä demokratiaa ylläpitävää ja uudistavaa mielikuvitusta. Näitä seikkoja voi lähestyä esimerkiksi tarkastelemalla, millaiseen juonelliseen asemaan demokratian kysymykset teoksissa asetetaan: ovatko ne esimerkiksi osa tapahtumia taustoittavaa maailmaa tai huonon nykytilan kuvausta? Mikä niiden suhde on juonen jännitteeseen ja vaikkapa teoksen loppuun?

Romaani kertovana lajina, kuten myös kertomus muotona, keskittyy tyypillisesti ajallisten olosuhteiden muutoksen kuvaukseen ja painottaa erilaisia tilanteisia tapahtumia sekä niiden vaikutuksia inhimillisiin kokiin⁴⁵. Tämä nostaa fiktiivisen maailman epätasapainon ja erilaiset murrokset jännitteen luomisen keskiöön, mikä näkyy erityisesti demokratian tulevia uhkia käsiteltäessä, esimerkiksi totalitarististen yhteiskuntien, luonnonkatastrofien ja teknologisen kehityksen vaarojen kuvitteluna. Demokratian haasteet eivät kuitenkaan aina ole ulkoisia tai selkeästi murroskohtiin kytkeytyviä, sillä demokratiasta on aina mahdollista liukua pois vähittäisesti ja arkisesti. Nyky-yhteiskunnassa demokratiaa ovat vääristäneet kolme liukumaa: sivustakatsoisuus, populismi ja teknokratia⁴⁶.

Sivustakatsojuudessa kansalaiset omaksuvat vähitellen eliittien performanssia seuraavan passiivisen roolin. Populismissa rajattujen ryhmien annetaan vähitellen ajaa omia etujaan koko kansan näkemyksiin vedoten. Teknokratiassa päätökset ulkoistetaan vähitellen asiantuntijoille tai rajataan demokraattisen päätöksenteon ulkopuolelle erilaisilla teknisillä ratkaisulla. Tällaisten demokratian ”sisäisten” ongelmien käsittely voi olla kertomusmuodon puitteissa vaikeaa⁴⁷.

Poikkeamia, murroksia ja katastrofeja kuvaavat teokset, esimerkiksi monet juonivetoiset dystopiaromaanit, ovat rakenteeltaan helposti ristiriidassa demokratian arkipäiväisen tekemisen kanssa. Arkinen demokratia on niin sanotusti heikosti kerronnallista: heikosti kerronnallisissa teksteissä kerronnallisuutta lisääviä tekijöitä, kuten juonellisuutta, kokemuksellisuutta ja poikkeuksellisuutta, on niukasti⁴⁸. Suuria äkillisiä muutoksia sekä aiheen että kerronnan rakenteen tasoilla painottavissa teoksissa piiloon jäävät usein paitsi demokratia potentiaalisenä työkaluna, joilla ihmiset voivat muuttaa yhteisöjään ja elinympäristöjään⁴⁹, myös hitaasti hiipivät, demokratian sisäiset vääristymät. Toisenlaisiakin esimerkkejä murrosten kuvauksesta kuitenkin löytyy. Esimerkiksi Paavo Haavikon pitkässä, lähes pienoisoromaanimaisessa novellissa ”Lumeton aika” (1964) päähenkilön sivustakatsoisuus korostuu erityisellä tavalla. Novellin vaihtoehtoisessa todellisuudessa Suomesta on tullut totalitaarinen tai autoritaarinen valtio, mutta tätä muutosta ei kuvata suurten mulistusten tai dramaattisten tapahtumien avulla, vaan lukijan tulee päätellä se pienistä sanavalinnoista ja fiktiivisen maailman piirteistä, kuten virkahenkilöiden titteleistä tai sanomalehtien verhoillusta diskurssista. Samanlaisista vihteistä voi päätellä, että novellin maailmassa on käynnissä osin sotilaallinen vallanvaihto tai -kaappaus, kamppailu eri fraktioiden välillä. Novellin päähenkilö on uuden valtion hallinnossa korkealla tasolla työskentelevä virkamies, jolla selvästi on toimijuutta ja omat intressinsä käynnissä olevassa muutoksessa. Hän ei kuitenkaan aktiivisesti puutu tai pyri vaikuttamaan asioiden kulkuun vaan ennemmin seuraa sivusta tilanteiden kehittymistä aina vallankaappaukseen asti ja sen ohi, pysytellen itse turvassa. Aktiiviseksi toimijaksi päähenkilö asettuu vasta novellin lopussa, jossa koko teksti on mahdollista tulkita kaunistelluksi ja valikoivaksi historiankirjoitukseksi, muunnelluksi arkistodokumenteiksi, joiden takana on päähenkilö itse.

Tarjoumana maailmanrakennus voi mahdollistaa erilaisten maailmakäsitysten kokeilemisen ja sen pohtimisen, millaisille jaetuille oletuksille ne perustuvat ja millaisiin vaihtoehtoihin ne kytkeytyvät. Tällaisena se tarjoaa myös keinon tutkia demokratian sisäisiä vääristymiä ja niiden mahdollisia seurauksia fiktiivisissä maailmoissa. Teemu Kiven novellissa Suomen valtionvelan ratkaiseminen teknokraattisesti näyttäytyy kammottavana, kun taas Paavo Haavikon novellissa päähenkilön sivustakatsoisuus paljastaa tällaisen position laajamittaisemmat seuraukset: asteittaisen liukumisen eristyneisyyteen, epäluuloon ja diktatuuriin. Näin ollen maailmanrakennus tarjoumana perustelee Smithin ja Hutnerin ajatusta siitä, milloin ro-

maani on kaikkein demokraattisimmillaan: silloin, kun se nostaa esiin sekä demokratian että romaanimuodon puutteet ja pitää yllä toivoa toisenlaisesta tulevaisuudesta⁵⁰.

Kuvittelun mekanismien ja rakenteiden etualaistaminen

Kolmas demokraattisen mielikuvituksen näkökulmasta keskeinen kertomakirjallisuuden tarjouma on kuvittelun mekanismien ja rakenteiden etualaistaminen. Tätä tarjoumaa erittelee jo venäläisen formalismin taiteen keskeiseksi tehtäväksi nostama vieraannuttaminen (*ostranenie*), joka ”kasvattaa havaitsemisen vaikeutta ja kestoja, sillä taiteen vastaanotto-prosessi on itsetarkoituksellinen, ja sitä on jatkettava”⁵¹. Erityisesti kokeellisessa fiktiossa muun muassa mediumin ja kielen rakenteiden nostaminen esiin sekä monenlaiset itsereflektiiviset ja metafiktiiviset elementit ohjaavat lukijan huomiota itse tekstiin ja sen keinoihin⁵². Näin on mahdollista tarkastella esimerkiksi sitä, millainen rooli erilaisilla teksteillä ja niiden elementeillä voi olla sekä demokratian ylläpitämisessä että vääristämisessä. Toisaalta etualaistaminen voi kohdistua etenkin spekulatiivisessa fiktiossa kuvittelun rakenteisiin esimerkiksi kirjaimellistusten⁵³ sekä maailmojen rakentamisen ja tarinankerronnan tapojen reflektoinnin kautta⁵⁴. Tällainen etualaistaminen voi tarjota keinon demokratian ja kuvittelun välisen yhteyden pohtimiseen tekemällä esimerkiksi erilaisista rakennetuista yhteisyyksistä (kuten kuviteltaessa ”kansa” yhdistämään toisilleen vieraita yksilöitä⁵⁵) näkyviä. Kumpikin etualaistamisen muoto mahdollistaa sekä kuvittelun ja sen keinojen laajentamisen että niiden haastamisen ja kritisoinnin.

Esimerkiksi Harry Salmenniemen ja Jaakko Yli-Juonikkaan yhteisnovelli ”Kulosaaren valitsijayhdistys tähtää Helsingin kaupunginvaltuustoon” (2021) ottaa vaalikonevastausten muodon ja käyttää materiaalinaan autenttisia vaalikonekysymyksiä. Menetelmällisen yhteiskirjoittamisen keinoin saavutettu absurdus paitsi tuottaa kirjallista komiikkaa myös piirtää esiin alkuperäisen kysymyspatteriston rajaamat kuvittelun mahdollisuudet, joiden kapeuden novellin hävytön kohtuuttomuus paljastaa. Kokeilun, kuvittelun ja erilaisten tekstilajien suhteita kartoittavat myös Salmenniemen kaksi lyhyttä novellia: ”Suunnitelmani Helsingin varalle” (*Asiakaskoralli*, 2021) näyttättyy eräänlaisena ideapaperina poliittikkatoimista katastrofaalisessa nykytilassa olevalle Suomen pääkaupungille, ja ”Hakemuksia” (*Asiakaskoralli*, 2021) on kokoelma proseduraalisia, jatkuvasti kummallisempia työhakemuksia pienen kunnan kunnanjohtajaksi. Kummankin lähtökohta on jokin demokratialle keskeinen tekstilaji tai rooli ja kirjoittamisen menetelmä niihin liittyvien lausumien, metaforien ja diskurssien järjestelmällinen liioittelu.

Kenties keskeisin keino rakennettuuden paljastamiseen ja sen käsittelemiseen kaikissa edellä mainituissa novelleissa on toisteisuus: se rikkoo illuusion ”luonnollisesta” henkilöstä tai ”luonnollisesta” kertomisen tilan-

teesta ja kiinnittää huomion tekstin muotoon. Kulosaaren valitsijayhdistyksen ehdokas, jonka vastauksissa toistuvat esimerkiksi tunnistamisen käsite, Barbapapat ja ”oikean käden” pedagogiikka, saattaa lukijan pohtimaan vaalikoneformaattia tekstilajina ja sitä, kuinka toimiva se muotona on todentamaan, kuka on sopiva edustamaan kansaa. Ilmeisin esimerkki toisteisuudesta ovat listat, mutta myös vakiintuneiden tai kaavamaisien ilmaisujen toistaminen oudossa yhteydessä tai oudolla tavalla. ”Hakemuksia”-novellissa kirjoittaja esimerkiksi kuvaa itseään virkkeillä: ”Olen intohimoinen kopinottaja, joka tarttuu epäröimättä havaitsemiinsa mahdollisuuksiin” (116) ja ”Olen taloyhtiön hallituksessakin toiminut osaaja, joka puuttuu havaitsemiinsa ongelmiin aina sille tuulelle sattuaan” (124). Teksteissä myös viitataan eksplisiittisesti metalepsiksen keinoin kirjoittajaan ja itse kirjoittamisen aktiin: suurimmaksi osaksi tunnusmerkittömästä kerron-tapostitosta rakennettu ”Suunnitelmani Helsingin varalle” etualaistaa kirjoittajansa hieman yllättävästi yhdessä kappaleessa, jossa tekstin kirjoittajana esiintyvä kertoja kertoo aloittaneensa yhdessä kustannustoimittajansa kanssa helsinkiläisten valmistelun ”tuleviin muutoksiin, jotka nostavat luovan energian pääkaupunkiseudulla aivan uudelle tasolle” (110).

Spekulatiivisessa fiktiossa erilaiset konkretisaatiot herättävät usein lukijan pohtimaan kuvittelun mekanismeja ja rakenteita, etenkin silloin kun niitä käytetään humoristisesti. Anni Kuu Nupposen novellissa ”Tampere Gothic” (*Muistojemme Viistokatu: Kertomuksia kadusta, joka ei suostunut kuolemaan*, 2021) monien Tampereelle takaisin haikailema, Keskustorin vielä 1990-luvun lopulla halkaissut Viistokatu palaa kummitelemaan ja sabotoimaan kaupungin asukkaita esimerkiksi vapauttamalla Tammerkosken. ”Kaupungin aaveena”, jota aina joku toivoo takaisin, Viistokatu konkretisoi kertomakirjallisessa muodossa yhden yhteisyyksien kuvittelun mekanismeista: Viistokatu toimii yhdistävänä tunnuksena niille, jotka kokevat Tampereen kaupungin jatkuvasti heikentävän yksityisautoilijoiden asemaa, ja asettaa sen vastapariksi novellin maailmassa vielä rakenteilla olevan ratikan. Näin Nupposen novelli nostaa esiin sen, että demokratia ei poista eriäviä mielipiteitä ja mahdollisesti saa lukijan pohtimaan yhteiseen kaupunkitilaan liittyviä konflikteja.

Emmi Itärannan novelli ”Maailman iho” (*2040: Tarinoita demokratian tulevaisuudesta*, 2021) puolestaan valitsee lyyrisemmän lähestymistavan konkretisaatioihin. Vuoteen 2043 sijoittuva novelli seuraa säveltäjä Kaislaa, joka on vetäytynyt syrjäiseen mökkiin viimeistelemään ”luonnonedustajista” koostuvan Kestävyysparlamentin avajaisiin tilattua sävellystään. Mökillä Kaisla löytää syvän kuopan, joka ilmestyy mystisesti keskelle ulkoahuksille johtavaa polkua. Hän päättää äänittää kuopasta kuuluvia ääniä ja saa näin kuulla konkreettista luonnonedustajaa, jonka sanat hän kutoo tekemäänsä sävellykseen. Näin muutkin pääsevät kuulemaan, sen ”mitä maa hänelle kertoi” (306). Kaislan sävellyksen kautta Itärannan novelli konkretisoi edustuksellisen demokratian ajatuksen suhteessa luontoon ja kuvittelee fantastisen tavan, jolla

luonnon annetaan puhua omasta puolestaan. Rakenteellisesti lukijan huomio kiinnitetään kuvitelmaan ”luonnon puolestapuhujista” myös rinnastamalla Kaislan kokemuksiin kaksi novellissa ei-fiktiivisenä esitettyä, kestävyysparlamenttikokeilua käsittelevää Ylen uutista.

Edellä kuvattujen mekanismien ja rakenteiden etualaistaminen kertomakirjallisuudessa jättää väistämättä muita piirteitä taka-alalle. Niin kerrosteinen ironia, liioittelu, toisteisuus ja tiheä intertekstuaalisuus kuin konkretisaatiot ja rakennekokeilutkin voivat vaikeuttaa lukijoiden merkityksenannon prosesseja – mikä saattaa joskus olla myös tekstin eksplisiittinen tavoite, kuten vieraannuttamisen käsite nostaa esiin. Riskinä on, että teosten tarjoumat eivät tällöin ulotu kovin laajalle. Rakenteellisesti haastavista teoksista ei tyypillisesti muodostu laajoja lukijakuntia puhuttelevia suosikkeja, jollaisissa juoni, teemat tai henkilöhahmot ovat usein välittömämmin etualalla niitä luovien rakenteiden sijaan.

Lopuksi: tarjoumien sommittumat

Edellä esittelemämme kertomakirjallisuuden tarjoumat ovat yleisiä: ne toimivat monessa muussakin roolissa kuin mahdollisena pontena demokraattiselle mielikuvitukselle. Tarjoumillä on aina kääntöpuolensa ja rajoituksensa. Niiden vahvin potentiaali demokraattiselle mielikuvitukselle nousee sommittumista, joissa tarjoumat eivät peitä toisiaan näkyvistä. Hieman kärjistäen tällainen sommittuma ei rajoittuisi mihinkään yhteen tarjoumaan, kuten dekkarikirjallisuuden lähinnä juonen kuljetusta palvelevaan näkökulmaisuuteen, immersiopiirteisiin ja ekspositioon keskittyvän spekulatiivisen fiktion maailmanrakennukseen tai kokeellisen kerronnan tapaan etualaistaa rakennettua esimerkiksi temaattisuuden kustannuksella. Lähtökohtaisesti jokainen kertomakirjallinen teos ratkaisee kolmen tarjouman haasteet omalla tavallaan, painottaen niistä joitakin toisten sijaan, eikä minkäänlaista ihanneteosta demokratian kuvittelulle sikäli liene olemassa. Toisaalta vaikka sellainen löytyisikin, tarjoumien suhteisuudesta ja potentiaaliluonteesta seuraa, että kertomakirjallisuuden kyky vahvistaa tai vääristää demokratiaa riippuu ratkaisevasti sen käyttöta-voista ja -asteesta.

Kertomakirjallisuuden tarjoumien kytkeytyminen demokratiaan riippuu siitä, millainen suhde kirjallisuuden kirjoittamisella ja lukemisella on demokratiaan. Teosten tarjoumat voivat antaa virikkeitä demokraattiselle toiminnalle tai asettaa sille haasteita (kuten artikkelin aiemmat osiot osoittavat), mutta ne eivät yksinään automaattisesti tee tai tuota mitään. Tässä mielessä ei voida sanoa, että jokin kirjallisuus olisi automaattisesti demokraattista mielikuvitusta tukevaa tai häiritsevää. Tarjoumia on aktiivisesti ja reflektiivisesti hyödynnettävä, jotta kertomakirjallisuuden tuottama mahdollisuuksien taju kytkeytyisi demokratian tekemiseen. Lukeminen sellaisenaan ei toteuta tai edistä demokratiaa. Esimerkiksi kuvittelukyvyyn tietoinen vahvistaminen yhteiskunnallista toimintaa varten tai tekemisen suunnittelu yhdessä muiden lukijoiden kanssa

kytkävät kertomakirjallisuuden tarjoumat suoraan demokratian tekemiseen tai vähintään sen ylläpidon ja uusintamisen edellytyksiin.

Lukijat eivät välttämättä itse yhdistä tällaista tekemistä demokratiaan. Teosten kanssa kuvittelua haittaavat usein lukijoiden sitkeät ennakkokäsitykset demokratiasta⁵⁶: käsitteenä demokratia herättää lukijassa helposti odotuksia hallinnon tai päätöksenteon mekanismeihin keskittymisestä tai teemojen korostetusta kompleksisuudesta, jolloin ennakkokäsityksiin takerrutaan entistä tiukemmin niiden toisin kuvittelun sijaan⁵⁷. Luettavaa esittäessä demokratia ei useinkaan hahmotu kirjastojen hakupalveluissa tai nykyään suosittujen luku-aikapalvelujen katalogeissa keskeiseksi asiansanaksi, jonka ympärille merkityksiä olisi kerrostettu tai teosjoukkoja järjestelmällisesti ryhmitelty⁵⁸. Demokratiaan liittyvät teemat ja merkitysrakenteet on etsittävä toisia reittejä pitkin, usein epäsuorista vihjeistä päätellen tai tukeutumalla teosten ja niiden paratekstien lähilukuun. Demokratian tekeminen ei tietenkään vaadi, että sen tekijöiden täytyisi kutsua tai tulkita tekemistään demokratiaksi. Yhdessä tekemistä kertomakirjallisuutta hyödyntäen voi kuitenkin vaikeuttaa se, etteivät toimijat osaa yhdistää tekemistään kirjallisuuteen. Demokratian kannalta niin kuvittelussa kuin lukemisessakin olennaista on yhteisyys: jos kansalaiset lukevat tai kirjoittavat kertomakirjallisuutta yhdessä muodostaakseen yhteistä näkemystä, tahtotilaa tai toimintaa, se on demokratialle erittäin myönteistä. Toisin sanoen yhteisöllä, ja erityisesti tulkintayhteisöllä, on keskeinen rooli demokratialle keskeisiin tarjoumiin tarttumisessa. Kertomakirjallisuuden demokraattisen mielikuvituksen tarjoumien tunnistaminen voi auttaa yhteisöjen muodostamisessa.

On huomattava, että kuvaamiamme tarjoumia voidaan käyttää kollektiivisessa toiminnassa myös demokratiaa vastaan. Toiminta voi esimerkiksi keskittyä erilaisiin vääristyneisiin tulkintoihin, joilla voidaan tarkoitushakuisesti rakentaa antidemokraattisia valta- ja vastakertomuksia⁵⁹. Lukijat eivät välttämättä omaksu teoksen kehäksi demokratiaa tukevassa muodossa, vaan he saattavat yhtä lailla kiinnittyä johonkin yksityiskohtaan ja käyttää sitä todisteena lähes mistä tahansa, kulloisestakin tarpeesta ja näkökulmasta riippuen. Toisin sanoen teoksen ”oma tarina” ei aina kykene kilpailemaan muiden, vahvempien kehystysten kanssa. Sama ilmiö voidaan nähdä sosiaalisessa mediassa, jossa sisältöjen ”alkuperäinen” merkitys voidaan sivuuttaa valjastamalla ne toisenlaisiin käyttötarkoituksiin, ja jossa uudelleenmuotoilut ja -kontekstualisoinnit ovat yhtä pysyviä kuin alkuperäisetkin⁶⁰. Jakaminen voi asettaa jaettavalle teokselle tai tekstille uuden kontekstin, joka pahimmillaan (tai parhaimmillaan, näkökulmasta riippuen) kaappaa lukijoiden huomion. Sama koskee muitakin kehystyksiä, mukaan lukien perinteisen median tapoja kehystää tai tarinallistaa niin ilmiöitä ja tapahtumia kuin teoksiakin.

Samalla on tärkeä muistaa, että demokratian edistäminen alkaa usein juuri pienistä teoista ja päätöksistä arjen ja sosiaalisen elämän organisoinnissa. Vaikka demokratian

uhkien kuvittelua kertomakirjallisuudessa voidaan syyttää lukijan poliittista toimintaa passivoivista vaikutuksista⁶¹ tai huomion ohjaamisesta ensisijaisesti henkilökohtaisiin tunteisiin ja välittömään lähipiiriin, on tärkeä muistaa demokratian rakentuvan luovuudelle ja kyvyille havaita mahdollisuuksia toimia yhdessä toisin. Tämä voi tapahtua huomattavan arkisissa tilanteissa. Demokraattinen kuvittelu sisältää sekä käsitteellisen ajattelun että käytännön

kokeilemisen: muutosta tukevat uudet sanat ja selitykset ovat tärkeitä, mutta todelliset avaukset syntyvät ennen kaikkea tekemällä ja kokeilemalla⁶². Tulevaisuuden demokratiaa voi tehdä vain tekemällä demokratiaa nykyhetkessä, mutta nykyhetken tekeminen vaatii tuekseen aina myös tulevaisuuden kuvittelua. Juuri tässä kertomakirjallisuudella sekä sen demokratiaan tarkentavalla ja sitä erittelevällä luennalla voi olla keskeinen rooli.

Viitteet

- 1 Leikola 2026.
- 2 Torppa ym. 2021.
- 3 Luhtakallio & Eranti 2024.
- 4 Ojajärvi & Työlähti 2017, 12, 16.
- 5 Armstrong 2017.
- 6 Isomaa 2012, 5.
- 7 Rossi & Isomaa 2015, 5.
- 8 Eskelinen 2016, 124.
- 9 Ks. esim. ”CAPONEU: The Cartography of the Political Novel in Europe” -projektin portaali: caponeu.eu/cdp.
- 10 He 2021; van der Arend 2018; Older & Pirtle 2021.
- 11 Müller & Nevers 2019.
- 12 Sitra 2021.
- 13 Esim. Cairns & Sears 2012; Karagiannis & Wagner 2012; Eskelinen 2020.
- 14 Ks. Wright 2010; Jasanoff 2020.
- 15 Older & Pirtle 2021; Roine 2025.
- 16 Armstrong 2017, 7.
- 17 Gibson 2024, 15, kurssiivit alkuperäiset.
- 18 Chemero 2009; ks. myös Gibson 2024; Cave 2016.
- 19 Gibson 2024, 16.
- 20 Ks. Baggs & Chemero 2021.
- 21 Cave 2016; Polvinen 2023.
- 22 Chemero 2009, 150–152; ks. myös Suoranta 2023.

- 23 Ks. Suoranta 2023, 43–51; vrt. Chemero 2009; Gibson 2024.
- 24 Koneen Säätiö, 2023–2027.
- 25 Ks. Roine ym. 2026.
- 26 Smith & Hutner 2023, 3.
- 27 Sama, 5.
- 28 Anderson 2006.
- 29 Ks. esim. Arendt 1958; Castoriadis 1991.
- 30 Meretoja 2019, 63.
- 31 Nussbaum 2008, 156.
- 32 Roine & Suoranta 2022, 316.
- 33 Ks. Suoranta 2027.
- 34 Dawson 2013, 15–16.
- 35 Castronovo 2023, 71.
- 36 Morais 2018.
- 37 Ks. Felski 2008; Thornhill 2018.
- 38 Vrt. McHale 2018; Roine 2020.
- 39 Meretoja 2018.
- 40 Eagleton 2009, 33.
- 41 Eskelinen ym. 2020.
- 42 Suoranta 2026.
- 43 Vermeulen 2022, 234.
- 44 Castronovo 2023, 69.
- 45 Ks. Prince 1982, 4; Herman 2009.
- 46 Urbinati 2014.
- 47 Roine ym. 2023.
- 48 McHale 2001.
- 49 Ks. Alhanen & Perhoniemi 2012.

- 50 Smith & Hutner 2023, 5.
- 51 Šklovski 1917/2001, 34.
- 52 Esim. Bray, Gibbons & McHale 2012.
- 53 Havainnollinen esimerkki kirjaimellisuudesta on Samuel Delany’n tunnettu luonnehdinta tieteisfiktioista ”leikittelyinä ohjelmoiduilla konventioilla” (*play of codic conventions*, lainattu Delany, Gregory, & McCaffery 1987, 139). Tällainen kirjallisuus siis ohjelmoi lukijan soveltamaan kirjaimellista lukutapaa potentiaalisesti metaforisiin ilmauksiin kuten ”hänen maailmansa räjähti”.
- 54 Esim. Polvinen 2023.
- 55 Ks. Bottici 2009.
- 56 Tähän viittaavat myös Kuvittele, demokratia! -hankeemme keväällä 2025 Tampereen yliopistossa järjestämästä kirjallisuustieteen alan kurssista ”Kertomakirjallisuus, demokratia ja kuvittelu” saadut kokemukset.
- 57 Ks. Eskelinen 2020.
- 58 Roine ym. tulossa.
- 59 Vrt. Nurminen 2020 manosaäriin käyttämistä strategioista.
- 60 Ks. Roine & Piippo 2022.
- 61 Castronovo 2023, 69.
- 62 Eskelinen 2019, 85–86.

Kirjallisuus

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London 2006.
- Arendt, Hannah, *The Human Condition*. University of Chicago Press, Illinois 1958.
- Armstrong, Isobel, *Novel Politics. Democratic Imaginations in Nineteenth-Century Fiction*. Oxford University Press, Oxford 2017.
- Baggs, Edward & Anthony Chemero, Radical Embodiment in Two Directions. *Synthese*. Vol. 198, No. S9, 2021, 2175–2190.
- Bottici, Chiara, The Politics of Imagination and the Public Role of Religion. *Philosophy & Social Criticism*. Vol. 35, No. 8, 2009, 985–1005.
- Bray, Joe, Gibbons, Alison & McHale, Brian, Introduction. Teoksessa *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Toim. Joe Bray, Alison Gibbons & Brian

- McHale. Routledge, London & New York 2012, 1–18.
- Cairns, James & Sears, Alan, *The Democratic Imagination. Envisioning Popular Power in the Twenty-First Century*. University of Toronto Press, Toronto 2012.
- Castoriadis, Cornelius, *Philosophy, Politics, Autonomy. Essays in Political Philosophy*. Oxford University Press, Oxford 1991.
- Castronovo, Russ, The Plot Against Democracy. *American Literary History*. Vol. 35, No. 1, 2023, 67–80.
- Cave, Terence, *Thinking with Literature: Towards a Cognitive Criticism*. Oxford University Press, Oxford 2016.
- Chemero, Anthony, *Radical Embodied Cognitive Science*. MIT Press, Cambridge (Mass.) 2009.
- Dawson, Paul, *The Return of the Omniscient Narrator: Authorship and Authority in Twenty-First Century Fiction*. Ohio State University Press, Columbus 2013.

- Delany, Samuel R., Gregory, Sinda & McCaffery, Larry, The Semiology of Silence. *Science Fiction Studies*. Vol. 4, No. 2, 1987, 134–164.
- Eagleton, Terry, Utopia and Its Opposites. *Socialist Register 2000: Necessary and Unnecessary Utopias. Social Register*. Vol. 36, 2009, 31–40.
- Eskelinen, Markku, *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historia*. Siltala, Helsinki 2016
- Eskelinen, Teppo, *Demokratia utopiana ja sen vastavoimat*. Vastapaino, Tampere 2019.
- Eskelinen, Teppo, Democracy as Utopia: On Locating Radical Roots. Teoksessa *The Revival of Political Imagination: Utopias as Methodology*. Toim. Teppo Eskelinen. Zed Books, London 2020, 151–168.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo & Laakso, Maria, Introduction: Utopias and the Revival of Imagination. Teoksessa *The Revival of Political Imagination: Utopias*

- as *Methodology*. Toim. Teppo Eskelinen. Zed Books, London 2020, 3–19.
- Felski, Rita, *Uses of Literature*. Blackwell Publishing, Oxford 2008.
- Gibson, James J., Tarjoutien teoria (Chapter 8: Theory of Affordances, teoksessa *The Ecological Approach to Visual Perception*, 1979). Suom. Esko Suoranta. *niin & näin* 3/2024, 15–26.
- He, Keren, Dying against Democracy: Suicide Protest and the 1905 Anti-American Boycott. *Journal of Asian Studies*. Vol. 80, No. 4, 2021, 865–888.
- Herman, David, *Basic Elements of Narrative*. Wiley-Blackwell, Oxford 2009.
- Isomaa, Saija, Kirjallisuus ja moraaliset emotionit. Tendenssikirjallisuuden 1800-lukulainen lajitausta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 3/2012, 5–19.
- Jasanoff, Sheila, Imagined Worlds: The Politics of Future-making in the Twenty-first Century. Teoksessa *The Politics and Science of Prevision: Governing and Probing the Future*. Toim. Andreas Wenger, Ursula Jasper & Myriam Dunn Cavelty. Routledge, London 2020, 27–44.
- Karagiannis, Nathalie & Wagner, Peter, Imagination and Tragic Democracy. *Critical Horizons. A Journal of Philosophy and Social Theory*. Vol. 13, No. 1, 2012, 12–28.
- Leikola, Markus, Selvitys kirja-alasta ja soveltuvin osin lukemisesta. *Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja* 22/2026. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki 2026.
- Luhatakallio, Eeva & Veikko Eranti, *Youth Participation and Democracy: Cultures of Doing Society*. Bristol University Press, Bristol 2024.
- McHale, Brian, Weak Narrativity: The Case of Avant-Garde Narrative Poetry. *Narrative*. Vol. 9, No. 2, 2001, 161–167.
- McHale, Brian, Speculative Fiction, or, Literal Narratology. Teoksessa *The Edinburgh Companion to Contemporary Narrative Theories*. Toim. Zara Dinnen & Robyn Warhol. Edinburgh University Press, Edinburgh 2018, 317–331.
- Meretoja, Hanna, *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History and the Possible*. Oxford University Press, Oxford 2018.
- Meretoja, Hanna, Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2019, 58–77.
- Morais, José, Literacy and Democracy. *Language, Cognition and Neuroscience*. Vol. 33, No. 3, 2018, 351–372.
- Müller, Tim B. & Jeppe Nevers, Narratives of Democracy: A Call for Historical Studies. *Journal of Modern European History*. Vol. 17, No. 2, 2019, 123–134.
- Nurminen, Matias, The Big Bang of Chaotic Masculine Disruption: A Critical Narrative Analysis of the Radical Masculinity Movement's Counter-Narrative Strategies. Teoksessa *Routledge Handbook of Counter-Narratives*. Toim. Klarissa Lueg & Marianne Wolff Lundholt. Routledge, London 2020, 351–362.
- Nussbaum, Martha, Democratic Citizenship and the Narrative Imagination. *Teachers College Record*. Vol. 110, No. 13, 2008, 143–157.
- Ojajärvi, Jussi & Työlähti, Nina, Sataa vuotta kertomassa. Teoksessa *Maamme romaani. Esseitä kirjallisuuden vuosikymmenistä*. Toim. Jussi Ojajärvi & Nina Työlähti. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2017, 7–22.
- Older, Malka & Pirtle, Zachary, Imagined Systems: How the Speculative Novel *Infomocracy* Offers a Simulation of the Relationship between Democracy, Technology, and Society. Teoksessa *Engineering and Philosophy: Reimagining Technology and Social Progress*. Toim. Zachary Pirtle, David Tomblin & Guru Madhavan. Springer, New York 2021, 323–339.
- Polvinen, Merja, *Self-Reflective Fiction and 4E Cognition: An Enactive Approach to Literary Artifice*. Routledge, London 2023.
- Prince, Gerald, *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*. Mouton, Berlin 1982.
- Roine, Hanna-Riikka, On Speculation, as a Strategy. *Fafnir: Nordic Journal for Science Fiction and Fantasy Research*. Vol. 7, No. 2, 2020, 8–15.
- Roine, Hanna-Riikka, Speculative Strategies in Stories about the Future of Finnish Democracy. Teoksessa *Nordic Speculative Fiction: Research, Theory and Practice*. Toim. Jyrki Korppu, Aino-Kaisa Koistinen, Hanna-Riikka Roine & Marta Mboka Tveit. Routledge, London 2025, 15–31.
- Roine, Hanna-Riikka & Laura Piippo, Social Networking Sites as Contexts for Uses of Narrative: Toward a Story-Critical Approach to Digital Environments. *Poetics Today*. Vol. 43, No. 2, 2022, 335–362.
- Roine, Hanna-Riikka & Esko Suoranta, Science Fiction and the Limits of Narrativizing Environmental Digital Technologies. *Partial Answers*. Vol. 20, No. 2, 2022, 297–319.
- Roine, Hanna-Riikka, Laura Piippo, Ville-Pekka Sorsa & Esko Suoranta, Miksi demokratian kuvittelu on tärkeää, mutta vaikeaa? *niin & näin* 2/2023, 132–133.
- Roine, Hanna-Riikka, Laura Piippo, Ville-Pekka Sorsa & Esko Suoranta, Lukuaikapalvelukoe. Menetelmäpolku lukemisen digitaalisten ympäristöjen tutkimukseen. Teoksessa *Empiirinen kirjallisuuden ja lukemisen tutkimus. Menetelmiä ja käytäntöjä*. Toim. Anna Ovaska, Kaiju Harinen, Eevastiina Kinnunen, Toni Lahtinen, Olli Löytty & Roosa Suomalainen. SKS, Helsinki 2026, 359–377.
- Roine, Hanna-Riikka, Laura Piippo, Ville-Pekka Sorsa & Esko Suoranta, How Digital Subscription Platforms Shape the Browsing and Visibility of Literature: A Quasi-Experimental Comparative Study on BookBeat and Storytel (työotsikko). Teoksessa *Litteratursambällets förvandlingar* (työotsikko). Toim. Anna Biström, Tomi Riitamaa & Jörgen Scholz. Nordica Helsingensia, Helsinki, tulossa.
- Rossi, Riikka & Saija Isomaa, Kirjallisen realismin kysymyksiä. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2015, 3–10.
- Smith, Rachel Greenwald & Hutner, Gordon, Democracy and the Novel in the US: An Introduction. *American Literary History*. Vol. 35, No. 1, 2023, 1–7.
- Suoranta, Esko, *The Sky Above the Port Was the Color of Capitalism: Literary Affordance and Technonaturalist Speculative Fiction*. Väit. Helsingin yliopisto, Helsinki 2023.
- Suoranta, Esko, Imagining Disfigured Democracy in Finnish Speculative Fiction. *Scandinavica*, 2026, tulossa.
- Suoranta, Esko, Failure as Affordance: Systemic Change, Literary Affordance, and the Limits of Narrative Representation in Dave Eggers's *The Circle* and William Gibson's *The Peripheral*. *Poetics Today*. 2027, tulossa.
- Šklovski, Viktor, Taiteesta – keinona (Iskustvo kak priëm, 1917). Suom. Pekka Pesonen. Teoksessa *Venäläinen formalismi. Antologia*. Toim. Pekka Pesonen & Timo Suni. SKS, Helsinki 2001, 29–49.
- Thornhill, Chris, *The Sociology of Law and the Global Transformation of Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- Torppa, Minna, Tiia Nurminen, Pekka Niemi, Kati Vasalampi, Marja-Kristiina Lerkkänen, Asko Tolvanen & Anna-Maija Poikkeus, Kirjojen lukeminen tukee luetun ymmärtämisen kehitystä. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti: NMI-bulletin* 3/2021. Verkossa: bulletin.nmi.fi/2021/10/20/kirjojen-lukeminen-tukee-luetun-ymmärtämisen-kehitysta.
- Urbanati, Nadia, *Democracy Disfigured. Opinion, Truth, and the People*. Harvard University Press, Harvard 2014.
- Van der Arend, Sonja, Really Imagined: Policy Novels as a Mode of Action Research. Teoksessa *Action Research in Policy Analysis: Critical and Relational Approaches to Sustainability Transitions*. Toim. Koen Bartels & Julia Wittmayer. Routledge, London 2018, 225–244.
- Vermeulen, Peter, Depopulating the Novel: Post-Catastrophe Fiction, Scale, and the Population Unconscious. Teoksessa *Life, Re-Scaled: The Biological Imagination in Twenty-First-Century Literature and Performance*. Toim. Liliane Campos & Pierre-Louis Patoine. Open Book Publishers, Cambridge 2022, 229–258.
- Wright, Erik Olin, *Envisioning Real Utopias*. Verso, London 2010.